

В. РУСІНА

**ПРОТЯЖНІ ПІСНІ
ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ
ЕКСПЕДИЦІЇ 2010 РОКУ)**

У статті розглядається сучасний стан побутування пісенного фольклору на Луганщині, за матеріалами експедиції 2010 року. Записи структуровані в жанровому та репертуарному аспектах. Також порушені питання щодо характеру розспіву різними віковими групами інформантів, як демонстрація певного типу музичного мислення — «старого» і «нового».

Ключові слова: українська народна пісня, протяжний розспів, традиція, Слобожанщина, Луганська область, польові розвідки.

© В. РУСІНА, 2011

Слобожанський пісенний фольклор привертав увагу дослідників ще з XIX ст. Видатні праці вчених-філологів О. Потебні [5], П. Іванова [1], М. Сумцова [9, 10] та ін. утворили підґрунтя для подальшого вивчення етнографії та пісенного фольклору регіону. Однак, власне музичні аспекти фольклору Слобожанщини здобули висвітлення лише на початку XX ст. річчя у нотних збірках і наукових спостереженнях В. Ступницького [8] та О. Стеблянка [7]. Протяжний спів, як характерний для слобожанської пісенної традиції стиль, постав предметом наукового вивчення з 90-х рр. XX ст. у працях музикознавців О. Мурзіної [3], В. Осадчої [4] та ін. Однак, для з'ясування особливостей протяжного співу цього регіону недостатньо лише емпіричного матеріалу. Без вивчення регіональних традицій неможливо скласти цілісну картину розвитку українського фольклору. Тож дослідження його складової частини — пісенної традиції Слобожанщини не втрачає **актуальності**. **Завдання** запропонованої статті полягає в узагальненні матеріалів, зібраних під час польової розвідки у Луганську область, де були записані яскраві зразки слобожанського розспіву, та окресленні сучасного стану побутування пісенного фольклору в репертуарному, жанровому та виконавському аспектах.

Розшифровки пісень, що розміщені у додатках, виконано аналітичним методом, який дає змогу в нотній графіці музично-ритмічну форму мелостроф. Тактовий поділ вжито не як загальновизнані показники метра, його сильних і слабких долей, а як умовних знаків поділу (за П. Сокальським [6] народний такт — це вірш або піввірш), які визначають межі періодів, фраз. Ритмічну модель складено за принципом, розробленим К. Квіткою [2].

Результати дослідження. Експедицію було проведено автором цієї статті у жовтні 2010 р. в селах Новопсковського, Марківського, Міловського, Біловодського, Старобільського, Новоайдарського, Сватівського, Кременського, Білокуракінського р-нів Луганської обл. Мета експедиції полягала у вивченні пісенного репертуару обстежених сіл, його поширення в різних районах південної Слобожанщини, особливостей виконання, формуванні цілісного уявлення стану побутування народнопісенної традиції цього ареалу.

Звернемо увагу на деякі особливості сучасного експедиційного запису. Через критичний вік інформантів та брак досі співаючих носіїв гуртовий спів

Зі - йшов мі - сяць на го - ди - ну, го - ди - ни не ма - є
ка - зав ми - лої прий - ду ра - но та до - сі не ма -

«Зійшов місяць та й на годину» (4 + 4 + 6)2

вдалося зафіксувати лише в трьох селах з десяти обстежених. Було записано також одноголосний спів та пісенні тексти без мелодії, як свідчення колишнього їх побутування в цій місцевості. Тому деякі положення статті включають тільки записи традиційного багатоголосся, а загальні висновки щодо стану побутування традиції базуються на інформації, зібраній у всіх опрацьованих селах.

Традиційний гуртовий спів було записано у с. Литвинівка Біловодського р-ну, с. Калмиківка Міловського р-ну та с. Титарівка Старобільського р-ну. Тут мешкають співаки, які ще за радянських часів були учасниками ансамблів, гуртів. Деякі й донині збираються на святах або у вихідні дні та співають для себе. Співоча активність інших пов'язана із пісенною практикою при похованні. В деяких селах утворено переважно молодіжні фольклорні гурти, які виконують пісні з репертуару естради та друкованих збірок радянської доби.

Матеріали експедиції на Луганщину свідчать про те, що форми народної творчості, які можна було зафіксувати принаймні десять років тому, сьогодні майже втрачені. Разом із зникненням з ужитку святкових та весільних традицій, зникає величезний масив обрядової пісенності. Старожили при опитуванні щодо весільного обряду та календарних свят розповідали про минувшину часів своєї молодості, не торкаючись питань сучасної обрядовості.

Ліричні пісні співаки згадують значно легше. Це такі фольклорні твори, як «Посіяла огірочки», «Чорноморець, мамінко», «Поза гаєм зелененьким», «На вгороді верба рясна», «Закувала зозуленька в саду на помості», «Дівчонка-красотка», «Ой з-за гори кам'яної», «Із-за тучі, із-за хмари». Більшість наспівів цих пісень в різних селах області близькі за мелодикою. В с. Калмиківка Міловського р-ну добре пам'ятають такі старовинні пісні, як «Ой у полі

озеречко», «Зійшов місяць та й на годину», «Ой туди гора, а відтіль друга», «Ой ходила ж Нюрочка по садочку», «Як сяду я край віконця, виглядати чорноморця» та ін. У с. Литвинівка співаки надають більшу перевагу новотворам, пісням радянської доби, хоча невелика кількість стародавніх пісень також наявна в репертуарі. Всього в Луганській області було записано близько 50 пісень, з них вагому частку складає так званий «кіч».

Манера виконання ліричних протяжних пісень досліджуваного регіону стосується характеру розспіву та його стильових ознак. Старше покоління виконавців (80—85 років), співає повільно, розтягнуто, додаючи рясну орнаментацию в мелодику розспіву, використовує складобриви, огласовку приголосних звуків та вигуки в кінці строфи. Так співають в с. Калмиківка Міловського р-ну та с. Титарівка Старобільського р-ну.

Виконавці з Литвинівки Біловодського р-ну молодші попередніх на десять років. Їхній спів схильний до прискорення темпу, меншого розспіву наспіву. Це створює враження, ніби вони намагаються йти по вузлових опорах мелодії, мало використовуючи орнаментуку. Ці співаки надають перевагу пісням радянської доби, російським творам про війну та новотворам («Сірень голубая», «Копала буряки» та ін.). Порівнюючи ці спостереження з матеріалами експедицій на Слобожанщину у 70—90-ті рр., де представлено різні вікові групи (рік народження на початку ХХ ст., та 40-х рр.), спадає на думку, що така різноманітність стилю виконання пов'язана не стільки з регіональною характеристикою певного ареалу, скільки з особливостями музичного мислення різних вікових груп. Можна виокремити умовно «старий» тип розспіву, та «новий». Ймовірно, що така різниця у манері виконання та сприйнятті стародавньої традиційної пісенності пов'язана із карко-

Зійшов місяць та й на годину

Запис та розшифровка В. Русіної.
с. Калмиківка, Міловський р-н Луганської обл.
Запис 2010 р.
Заспів - Шундук М.І. 1928 р.н.

Помірно $\text{♩}=80$
Одна

$\text{♩}=60$
Гурт

1. Зій - шов мі - сяць та й на го - ди - ну, го - ди - ни не - ма - (га) - (га) - є жи,
тай ка - за - в(и) ми - (ги) - ло й(ї) прий - ду ра - но же та й до - сі й не - ма (вигук)

2. Ка - зав ми - лой тай при - ду же ра - но, та й до - сі й не - ма - (га) - (га) - є жи,
тай десь мо - й(ї) ми - (ги) - ло - й(ї) чор - но - бри - во - й(ї) ко - ня й на - (га) - (га) - пу - ва (вигук)

Зійшов місяць та й на годину,
Години немає жи,
Та й казав милой прийду рано же
Та й досі й нема.

Казав милой та й приду же рано,
Та й досі й немає жи,
Та й десь мой милой чорнобривой
Коня й напува.

Десь мой милой та й чорнобривой
Коня й напуває жи
А кінь же води не п'є же
Дороженько чу(є).

А кінь же та й води же не п'є
Дороженько чує жи
Та й десь мой милой чорнобривой
З другою й ночу(є).

Десь мой милой чорнобривой
З другою й ноче жи
Та ночуй, ночуй мій миленький
Ночуй утійшайсь.

Ночуй, ночуй, та й мій миленький
Ночуй, утійшайся жи,
А до мене же молоді же
Більше не вертайсь.

ломними історичними подіями ХХ ст. Жовтнева революція, колективізація та стрімка радянська індустріалізація спричинили поступову зміну світогляду та духовного життя наступного покоління, сприяли появі «нових» пісень, які згодом потіснили традиційний фольклор. Голод і Друга світова війна знищили носіїв давньої традиції та на значний час пере-

рвали дотримання традиційних звичаїв та обрядів. Фактично, покоління 30-х — поч. 40-х рр., виховуючись у нових реаліях, новій культурі та новому звуковому середовищі, було віддалене від старої традиційної культури та виростало на її «уламках» разом із захопленням «новими» піснями та побутуванням нових форм фольклорного виконавства.

Як ся - ду я край ві - кон - ця ви - гля - да - ти чор - но - мор - ця,
Чор - но - мо - рець і - де, і - де, ще се - ме - ро ко - ней ве - де.

«Як сяду я край віконця виглядати чорноморця» (4 + 4 + 4 + 4)2

В аспекті манери співу різних вікових груп викикає зацікавленість пісенна традиція с. Калмиківки Міловського р-ну Луганської обл. Село розташоване в шести кілометрах від траси. Прямого сполучення з районним центром немає. Побут його мешканців майже не зазнав впливу сучасних технологій. Наприклад, у старших жителів ще й досі не має мобільних та стаціонарних телефонів, в хаті стара традиційна піч. Вік учасників гурту — 80—87 років. Вони й донині продовжують співочу практику, виконуючи поховальні пісні на похоронах, тому щонеділі збираються у хаті для репетицій та спілкування.

Від гурту цього села вдалося записати 18 пісень. Серед них старовинні «Зійшов місяць та на годину», «Ой туди гора», «На камені же ноги мила», «На горі калина ой не так розпустила», «Ой ходила ж Нюрочка по садочку», «Як я сяду край віконця виглядати чорноморця», «Закувала зозуленька в саду на помості», «Поза лугом зелененьким», «На вгороді верба рясна», «Ой у полі озерецько», «Скотився місьць із-за хмари». Їх відрізняє широка розспівність, повільний, неквапливий темп, рясна орнаментика кожної подовженої ноти.

Пісня «Зійшов місяць та й на годину» (додаток № 1) вирізняється архаїкою багатоорнаментованого розспіву. Її мелодія побудована на оспівуванні квартових та квінтових інтонацій. Ритміка наспіву вирізняється часто вживаним пунктирним малюнком. Складоритмічна модель складається з однакових тривалостей з подовженням наприкінці другого піввірша. За наявності рясної орнаментики, огласовки приголосних звуків та частого додавання вставних слів («же», «ой», «та й») мелодія набуває динамічності та різнобарвності. Характерними виконавськими особливостями є часте глісандування між звуками та висхідні вигуки в кінці строфи.

Також учасники цього гурту пригадали старовинну пісню («стару», за їх визначенням) «Як сяду я край віконця виглядати чорноморця» (додаток № 2). До речі, цю пісню фіксували в Луганській області ще у 20-х рр. ХХ ст., про що є відомості в наукових архівах Етнографічної комісії ВУАН. Її музична фактура багатоголосся становить терційну втору з октавним кадансуванням. Складоритмічна модель квадратної будови з чергуванням рівномірних тривалостей (чверті та половинні). Для цього наспіву також характерно вживання пунктирного ритму, але характер мелодії більш спрощений, без широких орнаментованих розспівів.

Інші стильові риси виконання притаманні співу виконавцям народних пісень у с. Литвинівка Біловодського р-ну. Вік співаків 70—75 років. Широко протяжені пісні вони усвідомлюють як «старовинні» та відповідно «важкі» для співу. Такою для них є колись дуже поширена на східній Україні пісня «Ой з-за гори кам'яної» (додаток № 3). За віршовою будовою (4 + 4 + 6)2, вона подібна до пісні «Зійшов місяць та й на годину» з с. Калмиківки. Ритмічна модель пісні повторюваної будови, хоча і примхлива (через непарне співвідношення тривалостей). Мелодія розспівана на подовжених нотах 3-ї та 5-ї долі такту, але без дрібної орнаменталії. Фактура багатоголосся переважно терційної втори із використанням октавних унісонів, що в цілому характерно для пізньо-традиційного співу Слобожанщини.

Варто відзначити, що виконання такої протяжної пісні для співаків було важким і вони намагалися прискорити темп.

Підсумовуючи викладене, можна зробити наступні **висновки**:

1. Традиційна пісенність залишається й досі в репертуарі старших людей, які в молодості мали активну співочу практику. Ці рудименти зникають із ви-

Як сяду я край віконця

Запис та розшифровка В. Русіної.
с. Калмиківка Міловський р-н, Луганської обл.
Запис - 2010 р.
Заспів - Шундук М.І. 1928 р.н.

Помірно, $\text{♩} = 90$
Одна

Як ся - ду я край ві - кон - ця,

Дві

ви - гля - да - ти чор - но - мор - ця.

Гурт

А Чор - но - мо - рець ї - де, ї - де,
ще й се - ме - ро ко - ней ве - де.

Варіант

Я ж ду - ма - ла він до до - (го) - му,

Як сяду я край віконця,
Виглядати чорноморця,
Ой чорноморець їде, їде,
Ще й семеро коней веде.

Чорноморець їде, їде,
Ще й семеро коней веде,
Та на восьмому вороному,
Ще й в жупані голубому.

Я ж думала він до дому,
А він прямо до Дунаю,
Та став коників напувати,
Стала вода прибувати.

Став коників напувати,
Стала вода прибувати,
Став мій милий потопати,
Став на милочку гукати.

Став мій милий потопати,
Став на милочку гукати,
Та рятуй, рятуй моя мила,
Коли вірненько любила.

Ой я б рада рятувати,
Та й не вмію я й плавати,
Та достань човен ще й весельце,
Рятуй, рятуй моє серце.

конавства разом із життям літніх інформантів. Але у віддалених від великих магістралей населених пунктах ще можна почути традиційні народні пісні.

2. Записи експедиційного матеріалу у селах Луганщини свідчать, що жодних календарно-обрядових пісень донині не збереглося, а в репертуарі фігурують

Із - за го - ри ка - м'я - но - ї го - лу - би лі - та - ють,

Не за - зна - ла роз - ко - шень - ки вже лі - та ми - на - ють.

«Із-за гори кам'яної» (4 + 4 + 6)2

Із-за гори кам'яної

Запис та розшифровка В. Русіної.
с. Литвинівка, Біловодський р-н Луганської обл.
Запис 2010 р.
Гурт. Заспів - Решетнік М.С. 1937 р.н.

Помірно $\text{♩} = 100$
Одна

Із-за го - ри ка - м'я - но - ї го - лу - би лі - та - ють.

Гурт

Не за - зна - ла роз - ко - шень - ки вже лі - та й ми - на - ють.

Варіант
Одна

Не за - зна - ла бать - ка й не ньки

Із-за гори кам'яної голуби літають.
Не зазнала розкошеньки вже літа й минають. (2)

Не зазнала батько й ньеньки, замужом не була,
Ой чим жию літа свої споминати буду. (2)

Ой чим жию літа свої ні з'їла ні спила
Ой чим жию літа свої що й тяжко робила. (2)

Запрягайте хлопці коней, коні воронії,
Та й поїдем доганяти літа ж молодії. (2)

Ой догнала літа свої на широкому мості,
Ой верніться літа мої хоч до мене в гості. (2)

Вернемося - не вернемося, тільки не до тебе,
Було б тоді шанувати як були ми в тебе. (2)

лише ліричні протяжні фольклорні твори та пісні радянської доби. З весільних пісень в пам'яті інформантів залишилися хіба що «Покриванка плаче».

3. Народний ансамбль, як форма співочої практики, збережена й сьогодні майже в кожному селі, але репертуар таких гуртів повністю змінений порівняно з минулими часами. Винятком є фольклорні гурти Но-

вопковського р-ну Луганської обл. У їхній виконавській практиці збереглися традиційні народні пісні, записані в селах свого району у другій половині ХХ ст.

4. Особливості виконання протяжних пісень Луганщини залежать від рівня збереженості традиції у певних населених пунктах. Давній стиль розспіву демонструє народний гурт з с. Калмиківки Міловсько-

го р-ну Луганської обл. Вони співають розтягнено, використовуючи рясну орнаментацию, вставні слова, складобриви, огласовку приголосних та вигук у кінці строфи. Інший стиль виконавства було зафіксовано від співаків у с. Литвинівка Біловодського р-ну Луганської обл. Їхній спів менш орнаментований, схильний до прискорення темпу. Це створює враження, ніби вони намагаються йти по вузлових опорах мелодії, мало використовуючи орнаментику. Ці співаки надають перевагу пісням радянської доби, російським творам про війну, та новотворам («Сирень голубая», «Копала буряки» та ін.).

5. Найпоширеніші пісні у Луганській області, які були зафіксовані на зазначеній території під час експедиції: «Посіяла огірочки», «Чорноморець, маминько», «Поза гаєм зелененьким», «На вгороді верба рясна», «Закувала зозуленька в саду на помості», «Дівчонка-красотка», «Ой з-за гори кам'яної», «Із-за тучі, із-за хмари». Старовинні пісні з традиційною манерою виконання були зафіксовані у с. Калмиківка Міловського р-ну Луганської обл.: «Зійшов місяць та на годину», «Ой туди гора», «На камені же ноги мила», «На горі калина ой не так розпустила», «Ой ходила ж Нюрочка по садочку», «Як я сяду край віконця виглядати чорноморця», «Закувала зозуленька в саду на помості», «Поза лугом зелененьким», «Ой у полі озеречко», «Скотився місьць із-за хмари».

Таким чином, матеріали експедиції у Луганську область дають змогу визначити особливості пісенного репертуару та виконавської традиції Південної Слобожанщини, істотно уточнити наші уявлення про розмаїття народної пісенності України, відчутти своєрідність широкого протяжного співу зазначеного регіону.

1. *Іванов П.* Жизнь и поверья крестьян купянского уезда Харьковской губернии / П. Иванов. — Харків, 1907. — 118 с.
2. *Квитка К.* Избранные труды / К. Квитка — Т. 2. — М., 1973. — 424 с.
3. *Мурзіна О.* Українська протяжна пісня в аспекті історичного часу / О. Мурзіна // Зб. наукових праць кафедри фольклору та етнології. — К., 1995. — С. 13—29.

4. *Осадча В.М.* Ритмо-інтонаційна активність і манера виконання у процесі творення Слобожанського протяжного розспіву / В.М. Осадча // Фольклористичні візії. — Тернопіль, 2001. — С. 82—90.
5. *Потебня А.А.* Объяснения малорусских и сродных народных песен. II. Колядки и щедровки / А.А. Потебня. — Варшава, 1887. — 810 с.
6. *Сокальський П.* Руська народна музика / П. Сокальський. — К., 1959. — 399 с.
7. *Стебляно О.* Українські народні пісні / О. Стебляно. — К., 1965. — 157 с.
8. *Ступницький В.* Пісні Слобідської України / В. Ступницький. — Харків, 1929. — 43 с.
9. *Сумцов Н.Ф.* Слобідсько-українські історичні пісні / Н.Ф. Сумцов. — Харків, 1918. — 22 с.
10. *Сумцов М.Ф.* Слобожане / М.Ф. Сумцов — Харків, 1918. — 238 с.

V. Rusina

DRAWLING FOLKLORE SONGS OF LUHANSK LAND (CASE STUDY 2010)

The article brings study as for the actual state of sung folklore in Luhansk region. The data had been gathered during expedition in rural areas of Luhansk region at 2010. The records have been sorted according to genre and repertory aspects. The problem concerning a character of chant by informant groups of various age that demonstrate quite different types of the music thinking — «old» and «new» ones — has been introduced.

Keywords: Ukrainian folklore song, drawling chant, tradition, Sloboda land, Luhansk region, field research.

V. Русина

ПРОТЯЖНЫЕ ПЕСНИ ЛУГАНСКОЙ ОБЛАСТИ (ПО МАТЕРИАЛАМ ЭКСПЕДИЦИИ 2010 ГОДА)

В статье рассматривается современное состояние песенного фольклора Луганщины на материалах экспедиции 2010 года. Записи обобщены в жанровом и репертуарном аспектах. Затронут вопрос относительно характера распева разными возрастными группами информантов, которые демонстрируют различные типы музыкального мышления — «старый» и «новый».

Ключевые слова: украинская народная песня, протяжный распев, традиция, Слобожанщина, Луганская область, полевые исследования.